

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА В ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

УДК 330.342:378.1

УДОСКОНАЛЕННЯ МОДЕЛІ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Терованесов М.Р., к.т.н.

E-mail: terovanesov@yandex.ru

Донецький інститут залізничного транспорту

Стаття присвячена проблемам підвищення ефективності функціонування освітньої системи, за рахунок удосконалення моделі менеджменту якості освіти. Показано, що централізована модель управління вищою школою в Україні негативно впливає на якість освіти через ускладнення структури управління і збільшення інерційності освітніх процесів. Проаналізовано фінансування освітньої системи України на протязі останніх років. Відзначено тенденцію зменшення витрат державних коштів на потреби освітньої сфери. Виділено фактори, які негативно впливають на стан системи управління якістю, основними із яких є недостатнє фінансування вищої школи та відсутність зворотного зв'язку між освітньою сферою та роботодавцями, що виключає можливість зацікавлених споживачів освітніх послуг приймати участь у підготовці фахівців. Розглянуто механізми контролю якості освіти, які використовуються у розвинутих країнах. Конкретизовано основні функції, які реалізує система управління якістю освіти. Запропоновано модель менеджменту якості освіти, яка передбачає залучення потенційних замовників дипломованих випускників до освітнього процесу для підсилення зацікавленості компаній в інвестуванні у людський капітал, що призведе до збільшення відповідальності навчальних закладів та підвищення якості освіти.

Ключові слова: вища освіта, якість освіти, модель менеджменту, фактори, фінансування, роботодавець

UDC 330.342:378.1

IMPROVING THE MODEL OF MANAGEMENT OF QUALITY IN HIGHER EDUCATION

Terovanesov M.R., PhD in Engineering

E-mail: terovanesov@yandex.ru

Ukrainian State Academy of Railway Transport

The article is devoted to problems of increase of efficiency of functioning of the educational system through the improvement of model quality management

education. It has been shown that the centralized model of management higher school in Ukraine negatively affects the quality of education through the complexity of the management structure and increases the inertia of the educational processes. It has been analyzed the financing of the educational system in Ukraine during the last years. There was a trend of reduction of public spending on the needs of the educational sector. There have been determined factors that adversely affect the status of the quality management system, the main of which is the reduction of funding higher education and the lack of feedback between education and employers, which excludes the possibility of interested consumers of educational services to take part in the training. There have been analyzed the mechanisms of quality control of education, which are used in developed countries. There have been fleshed out the basic functions that implement the quality management system of education. It has been proposed model of quality management education, which envisages the involvement of potential customers graduates to the educational process to enhance the interest of companies to invest in human capital that will increase the responsibility of educational institutions and improving the quality of education.

Keywords: higher education, quality of education, management model, factors, financing, employer

Актуальність проблеми. Ефективність менеджменту освітньої сфери проявляється через якість навчання фахівців. Однак протиріччя між зростаючими вимогами із боку роботодавців та рівнем підготовки випускників і недостатньою їхньою кваліфікацією не дозволяє стверджувати що існуючі управляючі механізми відповідають змінним зовнішнім умовам. В остаточному підсумку це впливає на якість освіти. Нездатність системи освіти адаптуватися до нових умов приводить до диспропорцій на ринку праці, неможливості забезпечення потреби національної економіки необхідними трудовими ресурсами, обумовлює зниження рівня підготовки випускників. У силу інерції і консервативного підходу до розв'язання зазначених проблем обмеженою є участь у процесі підвищення якості освіти сторін, безпосередньо пов'язаних із нею. При цьому процедури, які спрямовані на оцінювання якісних показників, наприклад, акредитація, демонструють виконання формальних вимог і не здатні вплинути на реальний стан речей у вищій освіті. Існуючі системи управління якістю освіти не враховують інерційність розвитку системи вищої освіти

(СВО) та її результативність, тому потребують удосконалення та додаткових досліджень.

Аналіз останніх наукових досліджень. Дослідженням якості вищої освіти, а саме забезпеченню запитів економіки і суспільства трудовими ресурсами, приділяється підвищена увага вчених різних країн. В.В. Ягупов пов'язує забезпечення якості професійно-технічної освіти із управлінськими нововведеннями у напрямі децентралізації управління вищою освітою [1]. О.С.Ковальчук розглядає процес становлення автономії вищої школи в аспекті розвитку інтеграційних процесів, підвищення якості і створення умов, які забезпечують безперервне оновлення системи освіти відповідно до зовнішніх змін [2]. П.В. Кряжев аналізує фактори впливу на процеси модернізації вищій школі [3]. В.Е. Лунячек досліджує проблеми якості освіти у контексті реалізації державної кадрової політики та пропонує способи їх вирішення [4]. А.М. Уткіна вивчає особливості освітніх систем розвинутих країн із централізованою організацією управління [5]. В.І.Фадєєв звертає увагу на основні тенденції розвитку сучасної вищої освіти в рамках загальносвітових, загально цивілізаційних змін [6]. О.Ю. Павлова досліджує питання контролю якості освіти у європейських країнах у контексті приєднання вітчизняної освітньої системи до європейського простору [7].

Наведені приклади свідчать про актуальність поставлених питань у сфері забезпечення якості освіти. Разом із тим, залишається недостатньо конкретизовано фактори, що впливають на результативність вищої школи. Також не висвітлено питання визначення складових системи управління якістю освіти для забезпечення її ефективного функціонування.

Мета роботи полягає в удосконаленні системи менеджменту якості освіти та дослідженні факторів, які впливають на неї.

Викладення основного матеріалу дослідження. Розширення доступу до вищої освіти, посилення її ринкової спрямованості, наростання тенденцій формування єдиного освітнього простору порушують питання про удосконалення механізмів управління якістю навчання. Ефективно функціонуюча система вищої освіти надає потенційним споживачам відповідний рівень освітніх послуг.

При цьому між вищими школами загострюється конкуренція не тільки освітніх програм, але й систем забезпечення якості.

Існуюча система управління вищою школою в Україні та система контролю якості залишається централізованою із адміністративно-командним управлінням. Функціонально вона включає нормативно-правове регулювання, централізоване фінансування вищої освіти і науки, планування підготовки кадрів, затвердження процедур ліцензування та акредитації як інструментів контролю якості освіти, підготовку і підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, формування змістовної частини процесу навчання шляхом розробки державних стандартів, координування освітньої політики, визначення способів організації навчального процесу. Зазначені особливості проявляються у передачі повноважень розв'язання завдань на верхні управліючі рівні, у результаті чого ускладнюється контроль за їх виконанням. Це призводить до зменшення міри впливу нижчестоящих ієрархічних структур, їх самостійності у прийнятті рішень, що ускладнює управління всієї системи і збільшення її інерційності.

На відміну від централізованої моделі управління, децентралізація як форма організації вищої освіти, дозволяє усунути зазначені негативні впливи і підвищити якість освіти. Вітчизняні і зарубіжні вчені розглядають об'єктивну тенденцію до автономії університетів як шлях підвищення конкурентоспроможності та стабільного розвитку. В.В. Ягупов зв'язує децентралізацію управління СВО із автономністю національних університетів в Україні, яка повинна забезпечити якість освіти і підвищення ефективності управління [1, с.65]. Слід зазначити, що у Закону України «Про вищу освіту» передбачено розвиток автономії вищих навчальних закладів та академічної свободи учасників освітнього процесу [8, ст.3]. О.С.Ковальчук підкреслює, що стратегія децентралізації освіти (автономії) є необхідною умовою реалізації відкритості, диверсифікованості і здатності до змін національної системи освіти [2, с.11]. П.В. Кряжев характеризує «децентралізацію, деволюцію управління освітньою системою» як передачу владних повноважень і міри відповідальності від центру до регіонів та з регіонів на місця [3, с.72]. В.Е. Лунячек погоджує із

децентралізацією підвищення якості вищої освіти, ґрунтуючись на досвіді управління нею у США [4, с.184.].

Зазначені позитивні риси процесу децентралізації передбачають зміну моделі управління вищою освітою, що викликають необхідність перетворень в організації процесу навчання, практичної підготовки тощо. Разом із тим, слід підкреслити, що визначальним для встановлення форми організації СВО є економічний фактор, який визначається джерелами та обсягами фінансування. У свою чергу, даний фактор залежить від політичної системи, її стабільності і можливостей національної економіки. Прикладом є децентралізована вища школа Німеччини, фінансування якої на 90% перебуває під керівництвом земель, що володіють повною автономією в питаннях розвитку й управління діяльністю вищої освіти [5,с.93]. На відміну від Німеччини, за даними, наведеними В.І.Фадєєвим, у більшості країн ОЕСР державне фінансування становить не менш 70% бюджетів ВНЗ [6, с.144]. Отже, держави використовують централізовані елементи управління, тим самим обмежуючи автономію і впливаючи на освітню політику.

Фінансування вищої школи України, на відміну від розвинених країн, є недостатнім для забезпечення якісної освіти.

У табл.1 зведено інформацію про фінансування вищої освіти в абсолютних одиницях та у відсотках від ВВП за останні декілька років.

Таблиця 1. Фінансування вищої освіти в Україні

<i>Показники</i>	<i>2005</i>	<i>2009</i>	<i>2010</i>	<i>2011</i>	<i>2012</i>	<i>2013</i>
Видатки зведеного бюджету на вищу освіту, млн.грн.	7934,1	20966,3	24998,4	26619,6	29335,9	30003,3
% загальних видатків	5,7	6,8	6,6	6,3	5,9	5,9
% ВВП	1,8	2,3	2,3	2,0	2,0	2,0
Коефіцієнт зростання загальних видатків зведеного бюджету на вищу освіту (ланцюгові)		2,64	1,19	1,064	1,1	1,02

Джерела даних [9], [10], та обробка автором.

Недостатність фінансових ресурсів для забезпечення якісного навчання неминує обумовлює неможливість оновлення освітньої інфраструктури, скорочення обсягу науково-дослідних робіт,

зменшення доступу до освіти для населення за рахунок підвищення рівня її комерціалізації, ослаблення зацікавленості роботодавців у процесі підготовки фахівців. В остаточному підсумку це призводить до погіршення якості освіти. Слід зазначити, що в Україні відставання вищої школи від сучасних вимог викликане у першу чергу відсутністю використання ринкових механізмів контролю якістю, участі роботодавців в управлінні СВО, перенесення акценту із освітнього процесу до кінцевого результату, пов'язаного із підготовкою трудових ресурсів.

Стійку тенденція зниження витрат на освітню сферу демонструє діаграма (рис.1), яка побудована за даними табл.1.

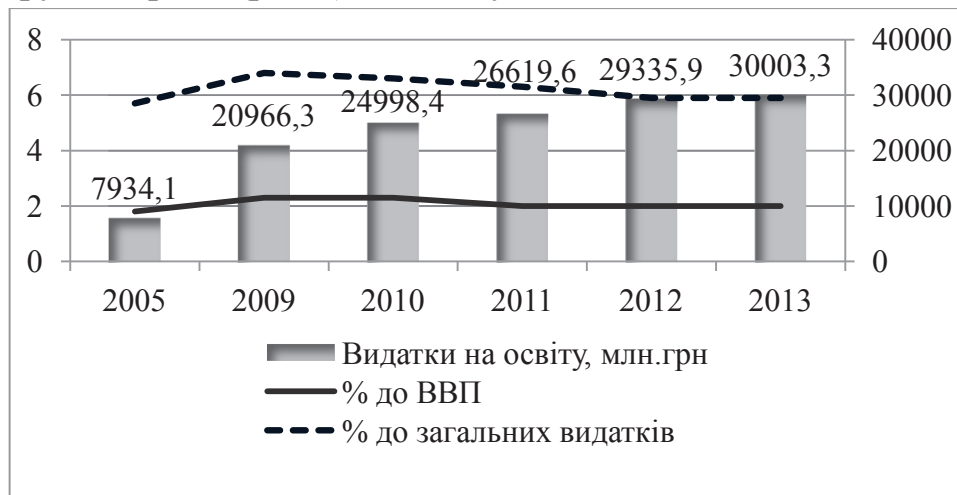

Рис.1. Динаміка фінансування вищої освіти в Україні (2005-2013рр.).

Функціонування системи контролю визначається значною кількістю факторів, з яких негативний вплив на якість вищої освіти в Україні виявляють такі:

швидкі зміни на ринку праці і неможливість адекватно реагувати на них через високу інерційність СВО;

відсутність зворотного зв'язку між освітньою сферою і роботодавцями, що виключає можливість зацікавлених споживачів освітніх послуг впливати на змістовну частину та технологію процесу навчання;

недостатній рівень фінансування, що не дозволяє формувати умови для підвищення конкурентоспроможності на міжнародному освітньому ринку;

застаріла матеріально-технічна база, що не відповідає сучасним вимогам навчання студентів і проведення наукових досліджень;

неефективна система підвищення кваліфікації і підготовки наукових кадрів;

загострення конкуренції на міжнародному ринку освітніх послуг і відносно низький рівень міжнародного співробітництва та академічної мобільності;

внутрішня політична та економічна нестабільність, а також несприятлива демографічна ситуація;

перманентний стан реформування вищої школи, що вимагає постійного перегляду нормативної бази і внесення відповідних змін в освітню політику;

відсутність ефективної системи моніторингу якості освіти для своєчасного реагування на змінні умови.

Підвищення якості освіти передбачає створення механізмів, що дозволяють зменшити вплив перелічених факторів, на основі модернізації існуючих підходів до оцінювання і контролю якості підготовки студентів.

Для контролю якості навчання у розвинених європейських країнах використовуються інструменти внутрішньої і зовнішньої оцінки. Наприклад, у Великобританії оцінка освітніх програм проводиться за допомогою внутрішньої самооцінки британських університетів за критеріями, погодженим із урядовою організацією Quality Assurance Agency (QAA) [11].

У Німеччині оцінку якості освіти покладено на агентства з акредитації. Так, одним з агентств, яке оцінює освітні програми у галузі інформатики, техніки, природничих наук та математики, є Accreditation Agency for Study Programs in Engineering, Informatics, Natural Sciences and Mathematics (ASIIN). Крім нього діяльність із акредитації й оцінки освітніх програм здійснюють Accreditation, Certification and Quality Assurance Institute (ACQUIN), Accreditation Agency for Study Programmes in Health and Social Sciences (AHPGS), Agency for Quality Assurance through Accreditation of Study Programmes (AQAS), Evaluation Agency (EVALAG), Foundation for International Business Administration Accreditation (FIBAA) та інші. Для координації роботи різних агентств та організацій, поширення інформації і технологій проведення оцінних процедур із оцінки якості вищої освіти у країнах Європи створено Асоціацію гарантії якості вищої освіти (ENQA) [12].

В Україні також реалізується подібний підхід незалежної оцінки якості вищої освіти. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» якість надаваних освітніх послуг українськими вишами повинна оцінюватися Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти. Для здійснення заданих функцій передбачається проведення моніторингу освітніх програм, щорічне оцінювання науково-педагогічних працівників, підвищення кваліфікації викладацького складу, забезпечення необхідних освітніх ресурсів, наявність інформаційних систем управління освітніми процесами тощо [8, ст.16].

Розроблені стандарти і запропоновані підходи до управління системами якості широко використовується розвиненими країнами для вдосконалювання своїх освітніх систем. Створено наднаціональні інститути, які забезпечують якість освіти, наприклад, Європейська мережа агентств якості (ENQA), метою яких є розширення співробітництва і розвиток інтеграційних зв'язків між національними системами управління якістю. Як відзначає О.Ю.Павлова, у 2005 р. були прийняті «Стандарти й Директиви забезпечення якості в європейському просторі вищої освіти», розроблені ENQA, які сприяли формуванню єдиних загальних стандартів, процедур і напрямів забезпечення якості освіти [7,с.63].

Стосовно вітчизняної освітньої системи, перевіряються зміст освітніх програм та їх відповідність державним стандартам, кваліфікація науково-педагогічних працівників, рівень матеріально-технічного, методичного та інформаційного забезпечення, дотримання встановлених освітніх і санітарних норм, проводяться контрольні зрізи перевірки залишкових знань за різними блоками дисциплін.

Таким чином, управління якістю освіти припускає реалізацію таких функцій:

здійснення збору необхідної інформації, яка б відображала якісні й кількісні показники, пов'язані із процесами одержання освіти і працевлаштування;

оцінка ефективності функціонування вищої школи шляхом аналізу індикаторів, що характеризують стан освітньої системи, її здатність задовольняти запити суспільства та економіки у трудових ресурсах;

побудова на базі наданих даних прогностичних показників для формування напрямків освітньої політики СВО і прийняття управлінських рішень в освітній сфері.

Із урахуванням викладеного, модель менеджменту якості вищої освіти виглядає у такий спосіб (рис.2).

Можна виділити вхідні й вихідні параметри моделі менеджменту якості освіти, розглядаючи її як об'єкт управління. Вхідні параметри визначаються даними, які описують процеси навчання студентів. Вихідні характеризують проблеми працевлаштування й адаптації дипломованих фахівців до робочого місця, оцінку роботодавцями і самими випускниками якості підготовки.

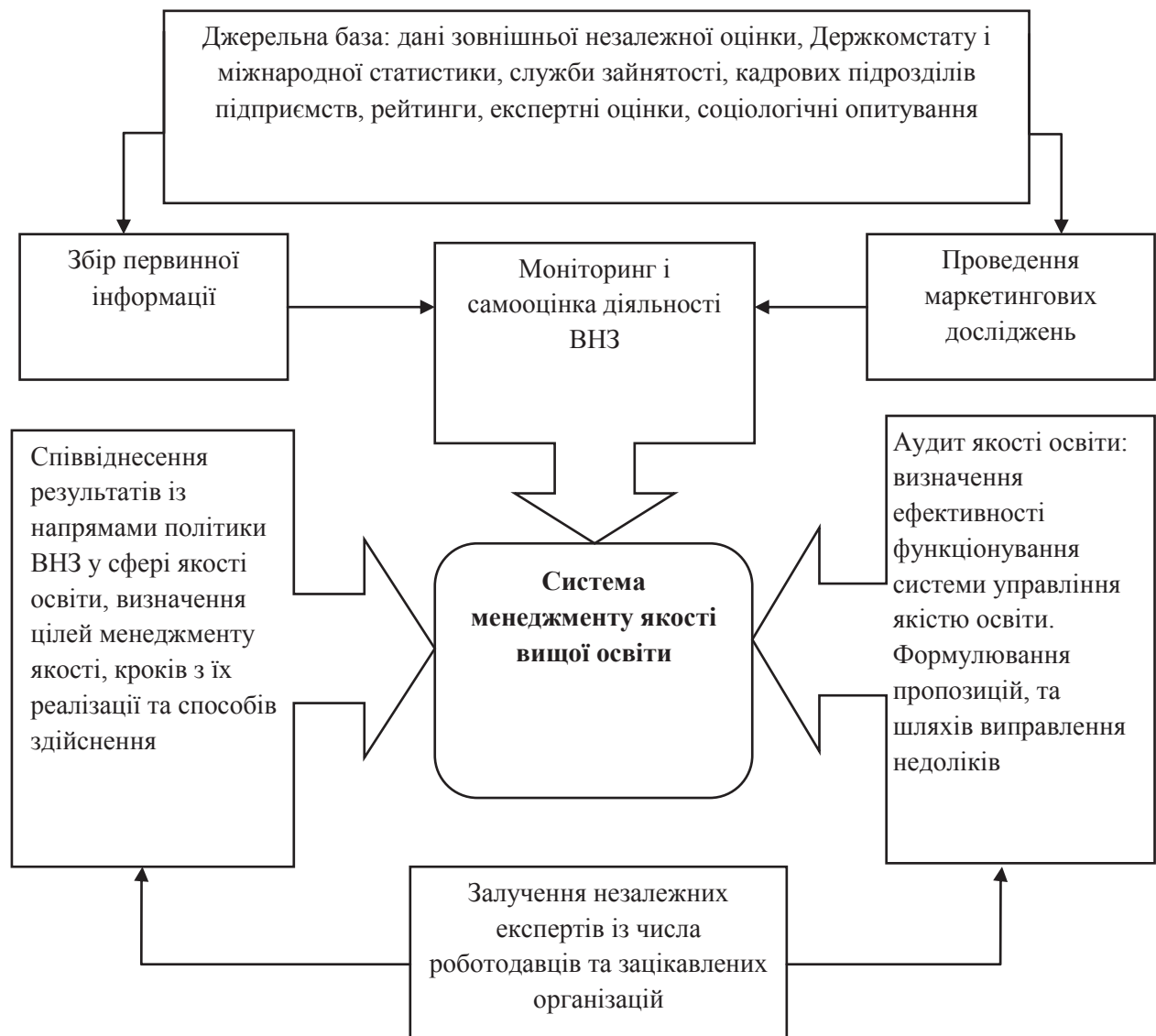

Рис.3. Модель менеджменту якості вищої освіти

Таким чином, функціонування моделі засновано на якісному моніторингу освітніх процесів, який передбачає збір і аналіз наступних груп показників:

ресурсне забезпечення ВНЗ (матеріально-технічне, фінансове, інформаційне);

кадровий склад (кількісний і якісний склад науково-педагогічних кадрів);

контингент студентів (форми навчання, спеціальності, освітньо-кваліфікаційний рівень, якісні характеристики підготовки абітурієнтів, студентів і випускників);

інтеграція та інтернаціоналізація освіти (академічна мобільність студентів і викладачів);

міжнародне співробітництво (участь у міжнародних проектах);

наукова діяльність (умови проведення наукових досліджень, участь у НДР, фінансування і результати);

працевлаштування випускників (відсоток працевлаштованих за фахом, час пошуку роботи й адаптації на робочому місці, затребуваність випускників, їх задоволеність отриманою професією і місцем роботи);

оцінка якості навчання із боку споживачів освітніх послуг (думка роботодавців і випускників про підготовку за фахом, необхідність перепідготовки і підвищення кваліфікації).

Відмінною рисою запропонованої моделі є залучення потенційних замовників дипломованих випускників, яке дозволяє розділити відповідальність за їхню підготовку між навчальними закладами і виробничою сферою. Низька кваліфікація працівників визначається, у тому числі, недостатньою участю роботодавців в освітніх процесах, особливо у практичній професійній підготовці. Тим самим підсилюється зацікавленість компаній в інвестуванні у людський капітал, створенні умов для втримання персоналу, підвищенні його кваліфікації, стимулюванні кар'єрного росту. Аналіз ситуації на ринку праці, проведений його учасниками, сприятиме зменшенню дисбалансу й подоланню безробіття серед молодих фахівців шляхом вирівнювання попиту та пропозиції. Ще однією перевагою запропонованого підходу є складання

довгострокового планування підготовки фахівців за умов зовнішніх ризиків, що виявить стабілізуючий вплив на розвиток освітньої системи.

Враховуючи взаємозв'язок і взаємозумовленість зазначених кроків із вдосконалення системи менеджменту якості освіти, можна стверджувати, що здійснення поставлених завдань є послідовністю зв'язаних між собою процесів. Отже, дотримується одне із фундаментальних положень міжнародних стандартів якості – процесний підхід.

Слід також зазначити, що реалізація впровадження моделі менеджменту освіти обумовлює підготовчу роботу, пов'язану із проведенням маркетингових досліджень із вивчення кон'юнктури ринку праці, попиту на фахівців певної кваліфікації, конкурентних переваг і недоліків даного ВНЗ й освітньої системи, визначення кола потенційних замовників, запитів споживачів освітніх послуг. Зазначена діяльність не є профільною для українських ВНЗ, проте, без її здійснення неможливо забезпечити достатній рівень конкурентоспроможності і стабільний розвиток освітньої сфери.

За умов централізованої системи управління вітчизняною освітньою системою, залучення потенційних роботодавців у процес підготовки фахівців та управління якістю навчання дозволить забезпечити реальну автономію ВНЗ, яку проголошено в якості одного із напрямів удосконалення національної СВО. У цьому випадку підвищиться їхня відповідальність за розробку освітніх програм, процес навчання і розв'язання інших завдань, що стоять перед вищою школою.

Висновки. Викладене дозволяє зробити такі висновки. По-перше, серед багатьох факторів, які негативно впливають на стан системи управління якістю, визначальними є недостатнє фінансування вищої школи та відсутність зворотного зв'язку між освітньою сферою і роботодавцями, що виключає можливість зацікавлених споживачів освітніх послуг впливати на змістовну частину та технологію процесу навчання. По-друге, функціонування системи менеджменту якості вищої освіти передбачає прийняття управлінських рішень на основі аналізу

якісних і кількісних показників, пов'язаних із процесами одержання освіти і працевлаштування випускників через збір необхідної інформації і проведення маркетингових досліджень. По-третє, запропонована модель менеджменту вищої освіти передбачає залучення потенційних замовників дипломованих випускників до освітнього процесу для підсилення зацікавленості компаній в інвестуванні у людський капітал, що призведе до збільшення відповідальності навчальних закладів та підвищення якості освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ягупов В.В. Управлінський аспект модернізації професійно-технічної освіти України / В.В. Ягупов // Професійна освіта: проблеми і перспективи: зб. наук. пр.; ПТНО НАПН України; РВНЗ КІПУ. – К.; Сімферополь : НІЦ КІПУ, 2011. – Вип. 2. – С. 62–66.
2. Ковальчук О.С. Автономія школи як стратегія децентралізації освіти (досвід європейських країн) /О.С. Ковальчук // Вісник Львівського ун-ту. Серія: Педагогіка. – 2010. – Вип. 26. – С.11–21.
3. Кряжев П. В. Фактори впливу на процеси модернізації вищої освіти / П. В. Кряжев // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: наук.-метод. журн. – 2012. – Вип. 1/2. – С.68-72.
4. Лунячек В.Е. Якість освіти в контексті державної кадрової політики / ЛунячекВадим Едуардович//Проблеми сучасної педагогічної освіти: зб. ст. Серія: Педагогіка і психологія. – РВНЗ «Крим. гуманіт. ун-т». – Ялта, 2007. – Вип.16. – Ч.2. – С.177-185.
5. Уткина А.Н. Теория и практика общественного развития / Антонина Николаевна Уткина. – Краснодар: Издат. дом «ХОРС». – 2011.–№7.– С.90-94.
6. Фадєєв В.І. Характеристика тенденцій розвитку сучасної вищої освіти / В.І. Фадєєв // Вісник Черкаського ун-ту. Серія: Педагогічні науки. – 2009. – Вип.163. – С.141-145.
7. Павлова О. Ю. Культурна інтеграція вітчизняних закладів вищої освіти до Європейського освітнього середовища / Павлова О. Ю., Мельничук Т. Ф., Мисюра Т. М. – К. : КІМ, 2012. – 298 с.
8. Закон України «Про вищу освіту» №1556-VII від 01.07.2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>.

9. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2012/2013 рр. : стат. бюлетень. – К.: Держкомстат України, 2013. – 188с.
10. Бюджет України 2013: стат.збірник.– К.: Держкомстат України, 2014. – 244с.
11. The Quality Assurance Agency for Higher Education (QAA). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.qaa.ac.uk.
12. The European Association for Quality Assurance in Higher Education. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.enqa.eu